

**РЕФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ
ЯК ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВА ПРОБЛЕМА
(СЕМІОТИЧНИЙ ПІДХІД)**

О.В. Павлишин

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри
філософії права та юридичної логіки
Національної академії внутрішніх справ*

Постановка проблеми. Динамічні суспільні перетворення в Україні останніх десятиліть відродили тему пошуків оптимальних форм організації громадянського суспільства. У суспільстві, в якому механізми політичного протистояння ще не відпрацьовані належним чином, досить важливим питанням у процесі суспільно-політичної трансформації є проблема правової регламентації політичних, економічних, соціальних процесів. Правотворча діяльність компетентних органів держави є лише логічним завершенням складного процесу правоутворення, який передбачає виявлення об'єктивної потреби у врегулюванні певної сфери суспільних відносин, формування правових поглядів, науковий аналіз, оцінку дійсності, врахування позицій громадськості та політичних сил. На процес правоутворення впливають економічні, політичні (у т.ч. зовнішньополітичні), соціальні, національні, ідеологічні та організаційні фактори, тому і ситуація з реформуванням правової системи України не є простою і однозначною.

На початку 1990-х рр. перехід від влади, що використовувала ідеологізоване та політизоване право як знаряддя панування, до демократичного державно-правового режиму був пов'язаний не лише з необхідністю реформування законодавства, але й з глибокими змінами у правовому бутті. Якщо розглядати проблему реформування правової системи України в контексті тих глобальних перетворень, що відбулися наприкінці другого тисячоліття, зрозумілішою стає складність завдань, що стоять перед елітами, які формують стратегію правової політики та обирають напрями політико-правового розвитку суспільства. Адже сумний досвід перших років незалежності країн-республік колишнього СРСР свідчить, що курс роздержавлення та приватизації «загальнонародної» власності приводить не до капіталізму, а породжує недорозвинені докапіталістичні (неофеодальні) соціальні, економічні, політичні та правові форми і відносини, для яких характерний симбіоз влади і капіталу (у т.ч. кримінального), політики та економіки як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях. Глибинні суперечності, які негативно впливали на ефективність функціонування всіх елементів правових систем незалежних держав на пострадянському просторі, полягали також у різкій невідповідності між зовнішніми європеїзованими право-

вими формами, конструкціями, інститутами та державно-владними силовими характеристиками азійського типу, які залишились у спадок від попередніх режимів.

Усвідомлення проблеми, на жаль, прийшло вже після того, коли можна було б радикально вплинути на ситуацію в країні і своєчасно запобігти негативним тенденціям. І не останню роль у такому стані речей відіграла відсутність на той час втраченої внаслідок особливостей радянської юридичної науки традиції філософсько-правової рефлексії, яка сформувалась у дореволюційній Росії зусиллями багатьох українських та російських філософів і теоретиків права. Очевидно, в суспільстві, яке трансформується, політико-правові проблеми набувають особливо гострого соціального звучання і потребують фундаментального філософського осмислення. Не випадково Г.В.Ф. Гегель писав, що філософія особливо потрібна в ті періоди, коли відбувається переворот у політичному житті суспільства, оскільки думка завжди передуює діяльності і перетворює її.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У контексті семіотико-правового дослідження проблеми реформування правової системи України в умовах посттоталітарного розвитку заслуговують на особливу увагу праці з семіотики, політики та права О.О. Мережка, Г.Г. Почепцова [5], Р.А. Рахімова і А.Г. Хабібулліна [6], А.К. Саркісова, Н.І. Хабібулліної, Є.І. Шейгал [7] та інших науковців. Аналіз останніх досліджень та можливостей застосування досягнень семіотики свідчить про те, що інтерес до досліджень зростає, а теоретико-методологічний потенціал семіотики як міждисциплінарної галузі знань далеко не вичерпаний. У зв'язку з цим, перспективними видаються семіотичні дослідження соціокультурних феноменів, які в контексті нової парадигми дозволяють осмислити проблеми реформування суспільного життя, у тому числі його політико-правової сфери.

Мета дослідження визначається прагненням розглянути через призму семіотичного підходу філософсько-правовий аспект проблеми реформування правової системи України.

Основні результати дослідження. Першою актуальною проблемою реформування правової системи в умовах посттоталітарного суспільства була необхідність поступової лібералізації законодавства. У літературі справедливо зазначається, що принцип «дозволено все, що не заборонено законом» особливо яскраво висвітлював суть необхідних змін у пострадянській правовій системі [1, с. 230], адже юридичний дозвіл передбачає насамперед нормативно визначену спільну мету, все інше пропонується вирішувати самим суб'єктам. Це давало простір для ініціативи та маневрування, для різноманітних варіантів вирішення одного питання, розв'язання однієї проблеми, позитивно впливало на розвиток договірних зв'язків [2, с. 10-12]. Таким чином, широка свобода дій суб'єктів права та мінімалізація державного втручання в механізм правового регулювання стимулювали розвиток бажаних у демократичному суспільстві відносин.

Проте виникла протилежна небезпека: втомившись від тоталітарної ідеології, все більш охоче (особливо враховуючи цілеспрямований та доволі потужний вплив Заходу) сприймаючи цінності, які проповідуються лібералізмом, українське суспільство потрапило в пастку політичних маніпуляцій, продиктованих суто економічними інтересами. На цьому тлі очевидним є поступове послаблення позицій держави, що створює передумови для іншого, вже економіч-

ного «тоталітаризму» з боку крупних компаній, які, незважаючи на існуючі анти-монопольні законодавчі обмеження, продовжують збільшувати свої фактичні потужності в межах країни, зберігаючи та примножуючи свій капітал за її кордоном. Як зазначають вітчизняні дослідники, у слабкій державі рано чи пізно починаються «обмеження і репресії, лише вже не на користь загальнодержавного інтересу, а на користь інтересу магнатського, який буде поданий як загально-суспільний» [3, с. 32], що неминуче призводить до поглиблення кризових явищ в економіці та суспільному житті.

Юристам, які готують законопроекти та втілюють вимоги правових норм у життя, важливо усвідомлювати, що право завжди стояло на варті інтересів держави, в демократичному суспільстві – як підконтрольного йому політичного органу, тому в сучасних умовах право без сумніву повинно виконувати функцію захисту й охорони загальнонаціональних інтересів, бути тим інструментом, що дозволяв би підтримувати певний баланс між різними політичними та економічними ідеологіями задля державного блага, забезпечувати реальний розподіл влади між різними її гілками, при цьому не знижуючи ефективності функціонування державних інституцій, стримувати транснаціональний «швидкий» капітал тощо. Механізми подібного правового регулювання в країнах, які входили до складу СРСР, недостатньо розроблені, в Україні вони також потребують доопрацювання з урахуванням змін у політичному курсі держави.

Економіка є надзвичайно важливою сферою соціального життя. Разом з тим, за останні роки первинною, вихідною щодо всіх інших стала масштабна проблема реформування правової системи України, яка виникла у зв'язку з новим етапом демократизації суспільства, і полягає у необхідності знайти спосіб організації політико-правового простору, який би забезпечив ефективність функціонування державної влади в Україні, оскільки наявна політична криза в країні має в собі ряд загроз і небезпек, найсуттєвішою з яких є втрата державності.

Сучасні українські політичні еліти знаходяться у процесі становлення. Якщо розглянути основні типи політичного лідерства – традиційний, харизматичний і легітимний лідери (за класифікацією М.Вебера), то для населення нашої держави характерним є сприйняття ідеї традиційного або харизматичного лідера і слабе укорінення концепції легітимного лідера, що пояснюється актуальним рівнем правосвідомості громадян. Звідси випливає неусвідомленість загальнонаціональної ідеї, яка б об'єднувала суспільство, нерозуміння електоратом політико-правової стратегії тієї чи іншої еліти, що призводить до емоційного, а не аналітичного сприйняття політичного протистояння харизматичних лідерів. У таких умовах посилюється небезпека подальшої дестабілізації суспільного життя внаслідок різкої зміни політичного курсу, економічної стратегії та соціальної політики державної влади тощо. Умови для порушення політичних домовленостей, на меті яких є повернення стабільності у державі, створюються прогалинами у законодавстві, неврегульованістю діяльності політичних еліт, представлених у різних гілках влади та недостатньою регламентацією відносин між політичними силами, які, користуючись цим, легко відмовляються від «вистражданих» компромісів на користь ситуативного інтересу.

Позитивно, що такі дії отримують належну свідому оцінку виборців, але механізми притягнення до «політичної відповідальності» мають великий запас

часу, оскільки розраховані на стабільне функціонування владних структур, тому можливість швидкого реагування на такі «політичні правопорушення» відсутня, що використовують відповідні політичні та економічні сили. Спроби ж змінити ситуацію через дострокові вибори (часто сумнівні з точки зору закону) є стійкими, що в сучасних умовах вочевидь призводить лише до більшої поляризації суспільства і поглиблення хаосу в органах державної влади.

Прийшовши до влади під прапорами демократичних перетворень, політичні еліти нерідко спокушаються повнотою влади, необмеженими можливостями своїх попередників. Здобувши перемогу в процесі політичних змагань ще не досить стійкого демократичного суспільства, надалі вони намагаються втримати повноту влади будь-якою ціною. Ці тенденції, влучно охарактеризовані Дж. Оруелом, який відзначав, що метою репресій є репресії, метою катування – катування, метою влади – сама влада [4, с. 721], безумовно повинні обмежуватись правом.

У той же час принцип діяльності опозиції нерідко нагадує сумнозвісне «чим гірше, тим краще», тому потужні промислові сили не переймаються проблемами консолідації та реального зростання економіки в державі, а вічікують свого шансу отримати «карт-бланш», підтримуючи своїх ставлеників у політиці. У законодавчому органі робота в такому разі блокується незалежно від змістовного наповнення законопроектів, щоб довести неспроможність конкурентів реалізувати владу. При реальній ситуації в країні, громадяни якої мають дещо відмінні погляди щодо економічних стратегій та зовнішньополітичного вектору, коаліція об'єктивно не може бути потужною настільки, щоб долати супротив опозиції, особливо тоді, коли кожного її члена постійно випробовують на «моральну стійкість» вигідними пропозиціями від конкурентів. Судова система, в тому числі стратегічно важливий Конституційний Суд України, органи прокуратури, інші контрольно-наглядові інстанції, в цих умовах є полем протистояння, тому кожна фігура на цьому полі – об'єкт інтересу політичних конкурентів. Пересічний виборець не завжди усвідомлює, що за такого стану речей будь-який успіх уряду, що знаходиться при владі, є винятком, результатом виснажливої боротьби, а не показником ефективної економічної та соціальної політики. Альтернативою є лише консолідація влади, поєднана з урахування суспільних інтересів та позиції громадських об'єднань. Чи принесе нова, «стара» політична реформа не лише зміцнення владної вертикалі, але й очікувану стабільність – відповідь дасть час.

На наш погляд, саме у правовій площині слід шукати ключ до розв'язання багатьох гострих проблем сьогодення, які розбухують українське суспільство. Саме правотворчість покликана встановлювати внутрішні «запобіжники» у механізмі правового регулювання, які б не дозволяли перетворювати силу владних повноважень закону на інструмент політичних маніпуляцій. Українська держава потребує ґрунтовного теоретико-методологічного забезпечення правової регламентації взаємодії політичних еліт і віднайдення власної організаційно-правової моделі забезпечення їх діяльності з метою консолідації суспільства та реалізації загальнодержавних інтересів. Дослідження проблем реформування правової системи повинно здійснюватись на основі сучасних філософсько-правових розробок з урахуванням останніх досягнень у галузі методології гуманітарного пізнання [5, с. 7].

Висновок. Процес формування громадянського суспільства в нашій державі дуже тісно пов'язаний з актуальним рівнем правової свідомості і надзвичайно ускладнений деформованою правосвідомістю перехідного періоду. Однак у процесі становлення громадянського суспільства в нашій державі з'ясувалося, що для цього необхідні не лише культурні, політичні та економічні передумови, але насамперед організаційно-правові гарантії належного функціонування його інституцій. Контроль за діяльністю влади повинна здійснювати як, власне, громадськість, так і опозиційні сили, гарантії безперешкодного функціонування яких також мають бути законодавчо закріплені таким чином, щоб досягнення компромісу при прийнятті політичних рішень було єдиною умовою функціонування українського політикуму. Саме на теоретично обґрунтованій та життєспроможній практично, дієвій правовій основі може бути побудована держава, в якій добробут кожного мешканця України є запорукою його свідомої та відповідальної громадянської позиції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Теория государства и права : курс лекций / Под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристъ, 2001. – 776 с.
2. Тихомиров Ю.А. Дозволено, если не запрещено // Хозяйство и право. – 1988. – № 6. – С. 10-12.
3. Заграва Е. Глобализация і нації / Ернст Заграва. – К. : Фенікс, 2002. – 64 с.
4. Грицанов А.А. Оруэлл // Новейший философский словарь : 2-е изд., переработ. и дополн. – Минск : Интерпресссервис ; Книжный дом, 2001. – С. 721.
5. Почепцов Г.Г. Тоталитарный человек : Очерки тоталитарного символизма и мифологии / Г.Г. Почепцов. – К. : Глобус, 1994. – 152 с.
6. Рахимов Р.А., Хабибулин А.Г. Политическая власть и право: проблемы семиотического анализа / Р.А. Рахимов, А.Г. Хабибулин // Правоведение. – 2000. – № 2. – С. 52-59.
7. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса : дис. ...доктора филологических наук : 10.02.01, 10.02.19. – Волгоград, 2000. – 431 с.

Павлишин О.В. Реформування правової системи України як філософсько-правова проблема (семиотичний підхід)

У статті визначено основні проблеми реформування політико-правової системи України, обґрунтовується положення про перспективність розробки напрямів оптимізації вітчизняного законодавства в контексті філософсько-правових досліджень та сучасних семиотико-правових методологічних підходів.

Ключові слова: політико-правова трансформація, правова система, законодавство, політика, філософія права, семиотика.

Павльшин О.В. Реформирование правовой системы Украины как философско-правовая проблема (семиотический подход)

В статье определены основные проблемы реформирования политико-правовой системы Украины, обосновано положение о перспективности разработки направлений оптимизации законодательства в контексте философско-правовых исследований и современных семиотико-правовых методологических подходов.

Ключевые слова: политико-правовая трансформация, правовая система, законодательство, политика, философия права, семиотика.

Pavlyshyn O. V. Reformation of Law System of Ukraine as a problem of Philosophy of Law (semiotics approach)

In the article the basic problems of reformation of Law and Politic System of Ukraine are explored, the thesis about perspectives of development of directions of modernization and optimization of Ukrainian legislation in the context of Philosophy of Law researches and modern Semiotics of Law's approach is proved.

Key words: *politics and legal transformation, Law System, Politics, legislation, Philosophy of Law, semiotics.*

Стаття надійшла до редакції 03.03.2011.